



# Lapsi- strategia

Barnstrategin • Child Strategy

## KOONESKE DAUVA STRATEGIA HIN?

Saarengē froo  
oldrengō kentenge.

Tukke, koon  
hyövuveha ĥaĥtiba.

Tukke, koon  
aaĥĥeha lohano.

Tukke, koon aaĥĥeha  
tšihko maal vaurengē.

Tukke, koon  
hyvuveha maal.

Tukke, koon aaĥtal  
parvar kentos.

Ta tukke, koonesta parvar  
vela baro komunis.

FOLKESKIIRO

# Kentengo strategia

**LAPSI-  
strategia**

Folkeskiiro kentengo strategiako fäardiba byrjudiilo aro ĥeeruno ministerosko Juha Sipilä fallibosko tiija Kentengo tiija 2040 –buuttiaha. Butti hin langĥjudas ĥeeruni ministeriako Sanna Marini fallibosko tiija aro parlamentosko komiteosko buttia ta panna dooles ĥaĥtimes tŝenstako buttiaha. Folkeskiiro kentengo strategiako parlamentosko komiteos hin dikjas tŝiĥkones dauva strategia sar dielos doolesko tenkiba aro Juulako tŝoon 2020 (Themmesko konsilosko oppenbaaribi 2021:8). Komiteosko gruppos, tenkiba, parlamentosko grummengo grunnibi ta strategiako ĥaĥtime aaĥhime froo oppenbaaribi laĥĥuna samlimes apo strategiako verkako paĥĥenna [www.kentengostrategia.fi](http://www.kentengostrategia.fi).

# Arrunos

## **7 KENTOSKO STRATEGIA STÖTTES**

- 8 Maħkurne linji
- 11 Strategiako juridesko ta tštено thaa-nesko botniba

## **14 SAARE KENTENGO FINITIKO THEM**

- 16 Visios kentoskohorttibi pattime Finitiko them
- 20 Ringtšuuuibosko ta froo veeribosko stanniba
- 24 Dola kentengo horttibongengo siiliba, koone hin aro dabjime stedos
- 29 Kentengo siiliba džoralovollata

## **36 TŠIĤKO AAĤĤIME TA HAJIME KENTI**

- 38 Kentengo ta huupengo sosiaalos- ta sastibosko tšenstibi
- 44 Gnaaluno barjiba ta skooliba
- 51 Huupako tšiĥko dživiba ta buttiako ta huupako ittšuuviiba
- 56 Kentengo neeruno ta it-bandri
- 61 Kentengo phirro tiiĵa ta streevibi

## **68 KENTI DIELIME ARO TŠETANO PHUU**

- 70 Kentenge prissi aavime angouvi-bongo evaljiba ta kentengo budjetos (louvengo plaano)
- 74 Kentengo horttiba te aven ĥunni-meske ta te len džaaniba

## **78 STRATEGIAKO TŠEERIBA**

- 80 Strategia ta tšeeribosko tšuuviime plaano



# Kentosko strategia stöttes



# Maħkurne linji





Kentosko strategiaha tšeeraha kentoskohorttibi pattime, kentos- ta huupako positiivuno Finitiko them. Panna kentosko strategiaha siilavaha kenten tšalime botnosko- ta komunisko horttibongo uuħlibongo faatime ta logikaano pherjiba spesiaales YK:osko kentoskohorttibongo sšmsibosko paalal. Folkoskiiresko kentoskostrategiako hyöviba hin aprudas naal aro buut froo fallibongo tiija.

### **Strategia hin hyövime dooleske, te**

- 1.** kentoskohorttibongo paalal veerime sluutibi ta linji hin butvares blannimen naaka na alti botjuvena logikaanes aro Finitiko botnosko ta komunisko horttibongo uuħlibongo pattibosko diiben, ta dooleske
- 2.** kentoskohorttibongo pherjba hin buut aro realiteetos phallo kentosko paalibosta, huupata ta vaure it tšalime saakenna.

Dauva strategiako maħkurno faatiba hin te tšeeres drouvo, logikaano ta langħto tiijako botnos aro folkoskiiresko kentos- ta huupako politikake. Strategiaha fendjavaha ħluutibosko tšeeriba, tšetano butti ta pherjbosko maneri jakkes, te doi hogavaha aro saare fallibosko ħleeti ta thaane so tšalavena kenten ta huupen, systematikes paalal botnosko ta komunisko horttibongo vollibi.

## Strategia botnila aro triin ħeeruno tenkiba:

I

Strategiaha tšeeraha horttas kentoskota huupako positiivuno, kentengo horttibi pattime Finitiko them.

II

Kentoskohorttibi ta stedos phandaha jakkes, te kenti hogavaha logikaanes aro sakka politikaano ta hortto saakako aktivikaanes vaure tšetano phuujuengo lendengo paħħal ta, te kenti lena džaaniba lenge ħunjime saakenna ta horttibonna.

III

Aro dabjimen stedos aaħħime kentengo stedos siilavaha ta lengo hyövibi pinsavaha fendides.

YK:osko kentengo horttibongo sömsibosko paalal artiklo 1 aro saaruno sömsiba kentos merknila 18-oldrime komunis, kaana aro kentos passime laagenko paalal pherdo-oldriba na laha sigide. Folkoskiiro kentoskostrategia tšalila jakkes saare teelal 18-oldrime komuja. Panna aro strategija ta doolesko pherjiba dikkaha boħles huupi, kai kenti džiivena, ta panna dola terne barjime komuja koon hin panna aro pengo kentikaano ta barjibosko laddako stedos.

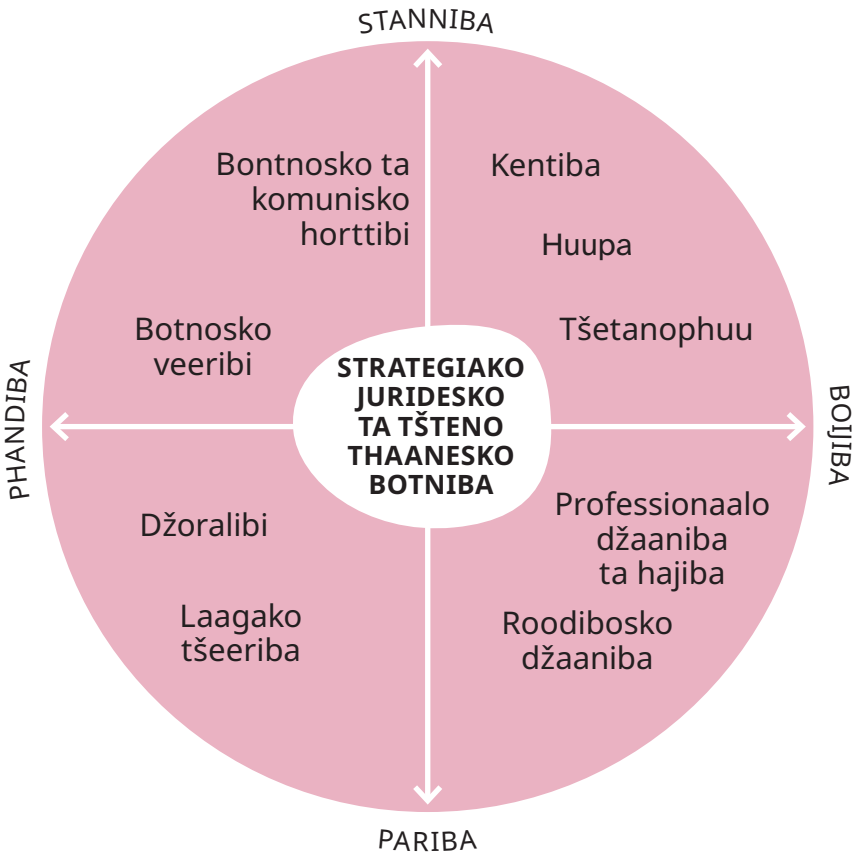
# Strategiako juridesko ta tštenu thaauesko botniba

YK:osko kentosko horttibongo sšmsiba (SopS 59–60 /1991) uuħlila Finitiko them aro komunisko horttibongo sšmsiba. Douva vollila doola teelal 18-oldrenge ħunnime horttibi, save sšmsibosko themmenge vela te siilaven aro froo dźivibosko ta tštenu phuujaako thaane.

Dauva kentosko strategia hin mienide te pherjuven sšmsiba kai hin dola uuħlibi so hin tštenu aro Finitiko themmeske. Strategia hin it YK:osko kentosko horttibongo sšmsiba ta panna aro vaure Finitiko tšalime botnos ta komunisko horttibongo uuħlibi ta panna aro Finitiko horttibosko themmesko traditios.

Strategiako paalal hin YK:osko kentosko horttibongo sšmibosko staar saaruno liedime tenkiba: utan ring tšuuuiba, kentosko naaljibosko vaaguno stedos, kentosko horttiba aro dźiviba, perdal dźivimen ta fendjiba ta kentosko dieliba.

## Kentosko strategiako stedos aro kentos tšalime ħluutibosko tšeeribosko ta aktivikaanesko botniba ta aro ring



## **Aro kentosko strategia hokime burriba**

- Kentosko saakengo koordinatios, kentosko strategia, džaanibongo samliba ta kentosko horttibi tšalime skooliba.
- Kentengo straavibongo ta vauro phirro tiijako aktiviteetosko tšeeriba
- Kentengo siiliba saaro ĥlaagako volvakiiresta
- Ketos-huupengo rökkime dživibosko ĥleetibosko ta sosialesko siilibosko tšatšiba ta buttiako ta huupako itsömsiba
- Kentosko ta huupengo hyövibi it sosiaalo ta sastibosko tšenstibongo tšeeriba
- Kentengo kokarovitiko hyövibi svaarime siigo barjibosko ta skoolibosko stelliba
- Kentengo nuuruno ta itbandrimengo ĥaĥtiba
- Kentengo ĥunniba, dielos liibenesko ta angouvibosko vojibongo naaljiba
- Ĥemmime stedos aaĥhime kentengo horttibongo siiliba
- Ring tšuuuibosko ta froo veeribosko stanniba kentengo ta kentengo gruppengo ĥaal
- Kentosko naaljibosko vaaguno stedosko aktivikaano sömsiba ta kentos angouvibongo evaljiba

# Saare kentengo Finitiko them

Finitko them hin tšihko  
stedos kentenge te  
födjyven ta barjuven.





# Visios kentoskohorttibi pattime Finitiko them

Kentosko strategiaha tšeeraha kentosko horttibi pattime, kentos- ta huupako positiivuno Finitiko them.

Strategiako visios hin Finitiko them, kai kentengo horttibi pherjuvena hiles ta itveerimes aro tšetanophuujako saare dielesko thaane. Aro doi visios tšetano phuujujako saaro sektorengo buttiakiire pinsavena kentosko horttibongo merkniba ta kentosko ta huupako positiivuno tšetano phuujujako veeriba. Visiosko paalal tšeeraha tšetanes ajasavo Finitiko them.

Kentosko ta huupako positiivuno Finitiko them tšuuvela aro kentengo ta huupengo tšiňko aaňhiba. Tšiňko aaňhiba vela dotta ka huupen hin rökkime dživiba, tšiňko buttiako ta huupako dživibosko it-tšuuvida, tšiňka biiva tšenstibi ta tšeeribosko naaljibi aro lokaalo ta thaanesko hleetiba ta panna aktivikaano



folkoskiiro tšetano phuu. Visiosko paalal aro Finitiko them ħlaagavitiko, it-veerime ta froo ringako gnaaluno barjiba ta skooliba pherjvena kentosko horttiba aro barjiba, fendjiba ta sikjuba. Kentengo buut ħlaagako dživibosko stedi ta hyövubi pinsavaha ta volvakiiresko ta froo veeribosko stanniba laha horttas tšatšes. Ajasavo Finitiko them hin tšihko stedos kentenge te födjuven ta barjuven.

Kentosko horttibi pattime Finitiko them lela phallo kentengo naal anjime dikkibi ta tšatšila lenge vojiba te lel lesko oldrako paaluno džaaniba, vaňka horttas drouve saakennaki. Kenti lena te phennen lengo džinta aro sakko diivesko trystalo thaanes ta lengo stedonge, ta joon panna kammena te phennen lengo džinta amengo tšetano phuu jako bare ta perdal ħlehtako tšangengo puňhibonna. Kenti hogavena panna vetrako ömsibosko maňkurno merkniba aro lengo aavibosko tiija ta digitalisaatiosko faarlibi ta vojibi. Kentengo dielos hin aro baro stedos visiosko paalal aro Finitiko them.

Aro kentengo horttibi patjime Finitiko them, dola butti so tšeeraha kentengo ta huupenge hin phantime aro plaaneerime kentosko ta huupako politikata a panna kentosko horttibongo pherjba aro saaro politikako butti. Aro visiosko paaluno tšetano phuu tšatšavaha, te saare butti so tšeeraha kentenge douva evaljuavaha tšatšes ta, te sluutibi so tšalila kenten mote botjuves aro ħlaagavitko džaaniba ta saakako paalal tšerdo džoralo tenkiba. Aro doi Finitiko them pherdula ħlehtako

tšangengo maškurno horttiba ta kentosko horttiba aro tšetano phujako džoralesko resursseja.

Kentoskohorttibi pattime Finitiko them hin demokratikaano horttibosko them. Douva fankila tšetano phujako polarisitiba, bango džaanibongo angouviba ta tšetano puħħibongo radikalisatios ta dooleske douva pinsila demokratiako ta komunisko horttibosko barjibosko merkniba. Maškurnes hin te siilaves saare kentenge horttiba positiivuno aavibosko tija ta lengo dieliba aro tšetiba ta tšetanophuu.

Džoralo ta resilientisko (komunis hin džoraliba te džal džeenom drouvo saaki) tšetano phuu hin aro ajasavo stedos aro ömsiba, kriisen ta drouvo tijaaka svaariba. Aro kentoskohorttibi pattime Finitiko them siilavaha kentengo, huupengo ta tšetibongo džoraliba ta kriisengo stessiba ta siilavaha kenesko horttibi panna aro drouvoki aaħħibi. Visiosko paaluno Finitiko them svaarila panna aro aavime tijaako kharibi rankanes ta kentoskohorttibi pattimes.

Kentengo horttibi  
pattime Finitiko them  
hin demokratikaano  
horttibosko staad.



# Ringtšuuuibosko ta froo veeribosko stanniba

## AKA TIIJAKO STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNIBA

Kentoskohorttibi pattime Finitiko them hin saare kentengo Finitiko them. Aro doi Finitiko them kentoskohorttibongo pherjba naa dotta savo ħleħtata, huupata elle vaure farbakiirena joi elle jou hin. Aro kentoskohorttibi horttas pattime tšetano phuu hogavaha kentengo froojiba ta kentengo froo ħlaagako stedi ta hyövibi it tiija ka siilavaha sakka iek kentoskohorttiba te vel amsaves doolesko paalal so hin lesko/lako oldra ta fendjibosko ħleetiba sar jou/joi hin pes kokares.

Kaan kengengo tšihko aaħħiba hin polarisatudas (dialadiilo duies) aro Finitiko them: baaride dielos

kentenna džala tšihkas, bi dielos kentenna pinsila pes bengales. Tšihko aaħhibosko polarisatios vela drouvidesko aro kriisosko ta drouvo tiiji, ta kriisosko följibi vela baarideske dola komujenge koon hin aro džaaligo stedos. Dživibosko drouvibi bidžoravena kentengo vojibi aro itħlaagako ta itveerime iegiba aro tšetano phuu. Aro kentiba dikkime froo veeriba elle doolesko fottiba vojula angouvaves panna duural aro baro komunisko barjiba, ta panna omsorgiba hin panna kentoskokuupako tšuuribosko perdal ħlehtako tšangengo angouvibi.

Ringtšuuviiba tšalila buut kenten froo doħħenna. Naalal merknos ħlehtata, trupposko rangla, religios, tšimb, feela elle duk, ħlehtako ring elle seksuaaluno džinta save paalal joon dikkena ringtšuuviiba ta so tšalavena niina kenten. Buut dala saakenna pinsavaha laagenna so hin ringtšuuviiba prissi, bi panna aro kentengo dživiba hin buut butti ringtšuuviibosko fankibossa ta itveeribosko tiljibossa.

Aro bibaħt tšalibosko paalal hin fuortuno saaka te tšeerer merknimes ta gnaales doolesko tšatšmes, te saare kentengo dieliba aro tšetano phuu pherjla vojimes tšihkas. Kentengo froo veeriba vela bengalideske, ke sluutibongo ta tšeeribi plaanenengo paalal na hogavaha doolengo hortta tšatšime angouvibi aro froo stedos aaħħime kenten. Dooleske aro tšeeriba ta planeeriba ta fendjibosko butti mote hogaves kenten sar pengo iego huupa ta froo stedi ta hyövubi maħkar kenten.

Ringtšuuuibosko ta froo veeribosko stanniba hin iek YK:osko kentoskohorttibongo sömsibosko byördime botnosko tenkibonna. Sömsibosko 2 artiklosko paalal sömsibosko themme dena pattiba ta džoravena pinsime horttibi aro saaruno sömsiba, doolenge saarengelaaagako paalal ħunjime kentenge uutan tši froojiba. Panna dola themme byrjuvena te džoraven saare hyövume tšeeribi, te kenten siilavena saaro ringtšuuuibosta ta dömmibosta, so botnuvena lengo phurnidengo, juridikaane omsorgibongiirengo elle vaure huupako lendengo stedos, tšeeriba, džinta elle passibi. Uutan ringtšuuuiviba ta itveerime amsibosta hin phenle/ ranle aro buut vaure komunisko horttibosko sömsibi. It tiiija YK:osko kentengo horttibosko komiteos hin aprudas džaaniibosko botnime merkniba aro kentosko tšiĥko aaħhibosko ta horttibongo fendjiba.

Kaan kentengo stedos tšalime džaaniibosko samlibossa hin buut bilogikaaniba ta heuji, so bidžorila liediba džaaniibongo paalal, kentengo tšiĥko aaħħibosko fendjiboske.


Finitiko them hin  
saare kentengo them.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Fendjavaha kentengo ithlaagiba planeerime tšeerimen. Samlavaha ta hyövuvaha džaaniba tšihko aaħhibosko froojibonna ta doolengo doħhenna, ta tšeeraha butti doolengo ħaal jakkes, te doola vena trangideske džorale angouvime ta kentengo horttibi pattime maneereha.

**II** Tšatšavaha, te froojime tšensti, ħaħtibosko formi ta dielsko liijibosko kanaale hin ithlaagimes ta uutan ringtšuuvisa phirres saare kentenge. Fendjavaha laħhime ta frooħlaaga džaanibosko tšetano phuukao tšeeribosko formi kentengo džeenom ja lengo froojiba hogimen.

Dola kentengo  
horttibongengo  
siiliba, koone hin aro  
dabjime stedos





## AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNI

Kentosko stedos vojula te aahhes froojime dohhensa dabjime, so naaljila hougajenna ta vaure buttiakiirena spesiaale hogibi. Dabjiba vojula vel langhto tiijako ringtsuuviba naalal merknos fielako, dukibosko elle mortsikao forjako paalal. Dabjiba vojula vaures aahhes phallo stedosta kai kentos vojula aahhes kentengo siilako saakakiiro elle jou hin kriminaalesko uhris elle jou/joi hin grunnime elle dohhime kriminaalesta. Dooleske hin fuortuno, te aro saare slutibi ta tseeribi so tšalila kenten, mote hogaves kentosko stedos ta tšatše aahhibi.

Finitiko themmesko kentengo komujengo horttibongo volliba na rökkila, te baaride dielos kentenna džala tšihkas. Aka tiija dola kenten, koone hin aro butide dabjime stedos sar vaure, vaňka tši dohhenna, na lena douva hahtiba so joon hyövüvenas. Kentenge starkime tšenstibi naa alti logikaanes ja pherdes te lahhes, ta tšenstibongo liijiba vojula tšatšes puhhes ajasave džoorja, so saare kenten ta huupen naa. Buut kenten dikkena panna ajasave ringtsuuvime saaki ta tseeribi aro dala stedi, kai joon koni butides hyövüvenas hahtiba ta jelpiba.

Kentengo stedos vojula aañhes it tiija froo saaki, so tiljuvena froo maneeraha lesko/lako stedosko dambjiba. Dauva hin khariba ħougaajenge ta vaure buttiakiirenge sar te hogaven ronjalo kentengo naaljiba aro froo professiako tšetano butti ta tšenstibongo liijibosko tiljiboske. It tiija mote tšatšaves douva, te kentos amsavaha aro saaro tšeeriba sar iek dielibongiirena, naaka bi lesko aañhibosko stedengo uhris.

Aro YK:osko kentengo horttibongo sömsiba hin tšunde spesiaalo hogiba aro dabjime stedos aañhime kentengo stedos, jakkes sar huupako auri buurime kentengo stedos so hin ranlo aro artiklo 20, fielime kentengo horttibi so hin aro artiklo 23 ta panna aro minoritjen ħunnime kentengo horttibi so hin aro artiklo 30. Aro dabjime kentengo stedos hin siilade panna buut aro vaure komujengo horttibongo sömsibi ta vollibosko huupengo vollibossa.

Naa rökkila, te  
koni baaride  
dielos kentenna  
džala tšihkas.

## STRATEGIAKO LINJI

**I**

Laha dabjiba boħles hogimen aro sigide fankime butti, fenjime tšeeribi ta tšenstibi ta horttibosko siilako stellibi. Tiljavaha sigide fankibosko butti ta siigo ĥaħtiba ta prissi liijiba.

## II

Tiljuvaha tšeeribi spesiaales aro dabjime stedos aañhime kentengo horttibongo pherjboske. Džoravaha buut professiako buttaiako maneeri ta tšetano buttiako strukturi, jakkes te hogavaha kentengo ta huupengo hyövibi. Hogavaha aro huupengo hañtiba fendides aka planeeraha sar sigide, doolenge ħunjime ta neer aañhime kentengo stedos ta horttibi.

## III

Fendjavaha maneeri sar te pinsaves ta hogaves jakkes strukturime ringtšuu vibosko angouvibi sar stedosko paaluno dabjiba aro kentengo stedos. Pinsavaha aro kentosko aañhibi dola saaki so tiljuvena dabjiba ta doolengo barjiba.

# Kentengo siiliba džoralovollata

## **AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBONGO BOTNIBA**

Aro Finitiko them hin tšerte džoralo fendjibosko butti kengengo siiliboske džoralo vollata. Džoralo vollibosko sveeriba pinsavaha fendides ta džinta aro džoralo volliba so tšalila kenten, hin drouvodiilo.

Khariba hin pappales, te džoralo volliba ta bengales amsime kenten nerruno ta itveerime bandribi hin butvares uutan dikkiba. Tšenstibosko stelliba na alti bañtila te svaaraves hañtibosko hyöviba dosta. Kentenge fanibe fysikaano, menttaaluno elle seksuaaluno džoralo volla hin merknime faarliba aro aavime tšiňko aañhiboske, ta džoralo volliba kentoske kokareske ta

panna kentosko neerbandrime ta dikkime džoralo volliba hin bengalo kentoske.

Vaħka džinta kajo kentengo džoralo volliba hin aulo drouvideske, ni panna buut kenten dikkena sakko diives džoralo volliba, skaadiba, tšihko tšaliba elle bengalo tšaliba. Kenti dikkena džoralo volliba huupako auri naalal merknos aro skoola, streeviba elle digitaaluno trystaliba, naaka kentengo pinsibi hogavena dosta. Kentengo tšihko aaħhiba vojula te faarlimen panna kentosko kokaro skaadime aaħhiba. Panna dooleske paalal, te džoralo volliba dikkime kenten na laħhena hortto tiijako ta angouvibosko ħaħtiba, ni panna džoralo volliba doħħime kenten naa dosta ħaħtiba. Kentengo maħkar ta vaures kentengo tšeerime džoralo volliba na laha phallo dosta.

Digitaaluno trystaliba hin fuortuno dielos kengengo sakko diivesko tiija, bi douva sikila panna kanaalos aro kvinnibosko ta ħemmibosko tšeeriba. Kentengo dikkime seksuaaluno ħemmiba aro verkos fanula saarunes. Kentengo iega siilako hajibi ta digitaaluno varresko angouvibosko džoraliba jelpila te fankaves iek dielos ħemmibosta, ta pappales kentenge mote tšatšaves vojiba te lel lokkes ħaħtiba. Kentengo džintime seksuaaluno ħemmiba ta bange tšaliba hin mostiba te len phallo hastes.

Kentengo siiliba aro saaroħlaagako džoralo vollibosta hin iek YK:osko kentosko horttibongo sömsibosko maħkurne stedi, ta horttiba aro dživiba hin siilade aro vaure komujengo horttibosko sömsibi. Sömsibosko

paalal artiklo 19 sömsibosko themme byrjuvena aro saaro saakako paalal laagako tšundo, fallime, sosiaaluno ta skoolibosko buttiensa te siilaven kentos saaro ħlaagako trupposko ta mentalikaano džoralo vollibosta, skaadibosta ta ħungibosta, uutan paalal dikkiba elle bengalo tšalibosta. Kentengo dikkime džoralo vollibosko stanniba hin aro maħkar panna aro sömsibosko taflako liine ta aro buut vaure komujengo horttibongo sömsibossa, sar Lanzarotes ta Istanbulis sömsibi.

Sakko kentos hin saare horttibi aro dživiba ta siiliba sakka vollakiiribosko formenna.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Sakka kenten hin uutanlaaga horttiba aro dživiba ta siiliba sakko džoralo vollako formenna.

**II** Ame tšeeraha prissi volvakiiribosko butti, so tšalila kenten. Džoravaha phurnidengo hajibi ta hañtiba jakkes, te dola hemmavitika barjibosko maneerenge lañhaha hortta, kentengo horttibi ta spesiaalo stedos pattime paribosko kammibi.





Tšeeraha stannimeske buttiako maneeri jakkes, te stannavaha, fankavaha ta laha phallo hastes volvakiiribosta ta ħemmibosta. Dikkaha paalal spesiaales digitaaluno trystaliba kai fanula volvakiiriba ta ħemmiba kai boĥlavena volvakiiribosko materiaale. Fendjavaha siilibosko ta digitaaluno hajibi džoralimen barjibosko modelli ta sikjiba.

# IV

Byrjuvaha planeerime buttia, dola kentengo ħaal, so hin dikne volvakiiriba ta ħemmiba, sar ame vojuvahas te džoraven pengo tšentšibi ta džoraven douva butti, so tšeeraha kentengo biknibosko ta vauro komunisko biknibosko prissime butti boħles aro froo fallibosko thaane.

# V

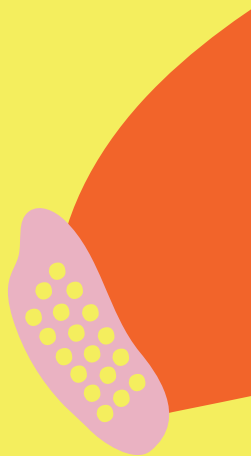
Fendjavaha maneeeri sar te pinsaves volvakiiriba ta bengalo tšaliba aro siigo stedos, jakkes te kentos ħleppula hastes aro les/la ħaħtime tšenstibongo ring ka hin mostiba. Stannavaha saare kentos tšalime volvakiiribosko hoodibi ta fendjavaha fäändibi ta tšalavaha aro spesiaale volvakiiribosko ta bengales angouvime fanibi.

**VI**

Roodaha efektikaane, buut professionaale ta buut ħlaagako metodi, kooneha vojuvaha te fankaven kentengo volvakiiruno staaviba. Tšatšavaha kentengo siilibosko vojibi aro puħħime tšeeresko auri liijime kentosko tšihko aaħhiba ta dielavaha ta ħaħtavaha dola huupi so tšeerena jelpibosko butti kentengo ħaal.

# Tšiŋko aahhime ta hajime kenti

Ĥeeruno faatiba  
hin kentengo  
tšiŋko dživiba.





# Kentengo ta huupengo sosiaalos- ta sastibosko tšenstibi

## **AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNIBA**

Ńeeruno faatiba hin kentengo tšiŃko dživiba, so kentengo ta huupengo tšenstibosko stelliba ŃaŃtila. Sosiaalis- ta sastibosko omsorgibosko tšenstibosko stelliba vojvaha te dikken sar triin Ńleetime stelliba: doolesko apo vaaguno Ńleetiba stannavaha sastune ta sosiaalune probleemi fankime metodensa, apo vauro Ńleetiba kammaha te fankaven bi hogime dukkengo elle sosiaaluno problemengo drouviba, ta apo tritto Ńleetiba kammaha te laagaven ta beskjimen bi džoraleske fendjime duk elle sosiaaluno problemasko skaadime angouvibi.

Aka tiija stelliba hin phagurdas, ta horttas buut froo tšenstibi hyövime kenti ta huupi vojuvena te stannuven tšatšones uutan jelpiba ta ħaħtiba. Tšenstibongo it tšuuuibossa hin hogade probleemi sar aro botnosko ta spesiaalo ħleetibosko maħkar ta panna aro džintako sastibongo tšenstibi ta vaure sosiaalos- ta sastibosko tšenstibongo maħkar. Fielako kentengo ta lengo huupengo tšenstibi koordinaatios (it tšuuuiba) hin fottimen, so tšeerela drouvideske merknimes kentengo barjibosko ħaħtiba. Tšenstibosko stellibosko faatibi dissuna auri panna aro kentengo siiliba.

Tšiħko džintako sastibosko botniba hin aulo aro (kentengo) barjiba, ta dooleske dola tšenstibi, save omsorgavaha kentengo džintako sastiba ta ħaħtime tšenstibonsa, hin baro merkniba aro kentengo tšiħko aaħħiba. Džintako sastibongo ħemmibi hin merknime folkengo sastibosko faatiba, naaka džintako sastibosko tšenstibi aka tiija na pherjuvena aro it ħleetiba sar vaure sosiaalos- ta sastibosko tšenstibonsa. Džintako sastibosko ħemmibongo omsorgiba ta tšiħko džintako sastibosko džoraliba fendjavena tšiħko tšenstibi ta panna buut ħlaagako butti, te fankaven ringtšuuuiba ta probleemengo barjiba.

Skoolime, hajime ta tšiħko aaħħime personaalos jelpavena te ħaħtavena kentengo horttibi ta tšiħko aaħħiba hajimes ta logikaanes. Sosiaalos- ta sastibosko tšenstibongo personaalengo ömsibosko kutjiba tšatšila panna tšenstibongo ħlaagako langħtiba, tšenstibi hyövime kenti vojuvena te passen apo iego siilime baro

komunisko kontaktos. Aka tiija dala faatibi na pherjuvena hiles, bi personaalos hin byördime aro buut tšenstibi ta pariba hin baro.

Tšenstibosko stelliba mote botnuves aro tšenstibongo kentosko ta huupako originaalo, ĥlaaga, rökkiba ta liijiba. Rökkime siigo stedosko ĥaĥtiba ta panna tšiĥko aaĥĥibosko ta sastibosko fendjiba hin ieges te fankaven veegime tšenstibongo hyöviba ta te sasjaven langĥtotiijimes kentengo ta huupengo dživibosko ĥlaaga ta buttiako diives. Džoravaha ta tiljavaha Sosiaalos- ta sastibosko omsorgibosko tšenstibongo angouviba aro tšetano kulttuuresko ta phirro tiijako tšenstibonsa ta froo tšetibonsa.

Sosiaalos- ta sastibosko tšenstibi hin fuortune aro buut komujengo horttibongo faatibongo pherjimeske. YK:osko kentosko horttibongo sömsiba artiklo 24 džoravaha, te kentos hin horttiba aro koni fendide vojime sastibosko stedos ta sastibosko tšenstibi, ta bontnibosko laagako 19.3§ paalal oppenbaarime volla mote siilaves, doolesko paalal sar laagaha hin tšundo, sakkosko rökkime sosiaalos- ta sastibosko tšenstibi so fendjavena folkengo sastiba. Sosiaalos- ta sastibosko tšenstibi hin panna aro maĥkurno stedos buut Europako neevime sosiaaluno botnosko liinesko biĥibi.

**Siilavaha sakko  
kentoske siilime  
barjibosko trystaliba.**



## STRATEGIAKO LINJI

# I

Fendjavaha tšenstibonsa kentos- ja huupako originaaliba, liijiba ta ajasave teeluno tryskako tšeeribosko formi naalal merknos huupako maħkurno modelloko paalal. Pinsavaha vojibi te fendjaven gnaaluno ta fankime buttiako formi ta siigo ĥaħtiba ta džoravaha aro tšentibongo džaaniba, hyöviba ta kokare tšenstibongo lansveiji botnime maneerensa. Ĥaħtavaha personaaloko hajiba, tšihko aaħħiba ta stanniba.

## II

Siilavaha sakko kentoske siilime barjibosko trystalo thaan ta vaure tšihka džintako sastibosko naaljibi. Fendjavaha džintako sastibosko tšenstibi ta buttiako formi ta realitetji boĥles, so naaljuvena tšihko džintako sastiba.

## III

Hogavaha boĥles sosiaalos- ta sastibosko tšenstibongo it tšuubi aro kultuuresko tšenstibi, froojime tšihko aaĥĥiba ta sastiba fendjime tšenstibi, buttia ta tšetibi. Fendjavaha tritto sektoresko naaljiba te ĥaĥtaven kenten ta huupen tšenstibosko stelliba pherjime maneerensa.

## IV

Hogavaha aro heujavitiko stedos aaħhime komujengo, sar spesiaales ĥaħtiba hyövime kentengo, tšenstibongo hyövibi. Fendjavaha kentengo siilibosko ĥlaaga ta buttibongiirengo fäärdibi te pherjaven kentengo horttibi hiles. Ĥaħtavaha tšihko realiteetengo fendjiba aro kentengo siilibosko froo buttiako trystalosko thaane.

## V

Hogavaha aro baro komujengo liijime tšenstibi aka tiijako planeereha lengo neeruno ring aaħhime kentengo stedos ta horttibi. Pinsavaha kentengo froo ĥlaaga huupako stedi ta hogavaha fendides aka tiijako huupengo ta huupako formengo froo ĥlaagiba.

# Gnaaluno barjiba ta skooliba

## AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBONGO BOTNIBA

Ĥlaagavitiko ta itveerime siigo barjiba ta skooliba hin Finitiko themmesko džorjalbi. Doola hin pengo dielos vojude Finitiko themmesko fendjibosko hajiba, aro innovatios ta teknologios botnime tšetano phuuja, ta neeruno bereĥĥi skooliba hin realiteetosko buttiakiiro aro buttiako ömsibosko svaaribi. Aro Finitiko them hin tšiĥkas skoolime personaali, hyöges skoolime sikjibongiire ta horttas tšiĥko skoolako stelliba, kai aanaha hyöghleetime hajiba ta fendjavaha kentengo hilo tšiĥko aahhiba.

Ĥlaagavitiko ta itveerime siigo barjiba, gnaaluno sikjiba ta skooliba ĥleetavena kentengo paalibosta

nourime tšihko aaħhibosko froojibi ta frooveeriba. Aro roodiba hin hogade, te ħlaagavitiko siigo barjiba dieliba hin merkniba sluutibosko sikjibosko paalal. Aro Finitiko them hin teeluno dielibosko graados aro siigo barjiba, vaħka aro ħlaagako barjiba hin langħto tiijako hyöviba kentosko hilo fendjiboske. Gnaaluno sikjiba dieliba hin boħlo ta doi dielila neer hilo oldrako klassos. Ke skoolako staaviba ħluutila elle sikjibosko aavibi aaħhena džaaliges sigide botnosko skoolako staaviba, barjula ringtšuuuibosko hoodiba merknimes.

Siigo barjiba ta panna gnaaluno ta botnosko sikjiba hin kulturesko tšenstibi ta kentengo maħkunre buttiako divisako trystalo thaane, kai kentengo tšeeribi ta dieliba pherjuvena. Aro siigo barjiba ta skooliba hin veerime te hogaven kentengo froo kokare hyövibi ta dživibosko stedi ta panna vojime heuvavitiko stedos angouvime struktuari. Tšeerime buut thaanengo tšetanobutti ħaħtila kentosko ta huupako tšihko aaħħiba ta sikjuba. Sikjubosko ħaħtiba mote aaħħes rökkimes te lel. Sikjubosko frooji barjuvena botnosko sikjibosko tiija ta merknitide gruppengo maħkar aaħhime frooji aaħhela neeres botnosko sikjibosko ħluutime oldrako klaasi. Nyötä hin dotta, te tšaavengo ta tšaijengo sikjibosko frooji hin kaan OECD-themmengo koni baaride ta doola panna barjuvena.

Kaana siigo barjiba ta skooliba ħaħtavena kentosko horttiba aro sikjiba, te (doola) rekkavena stedos itveerime bandri, tšetiboske ta langħto tiijako tšihko aaħhiboske. Sikjubosko ring mote hogaven tšihko

aaĥhiba ta mote tšatšaven, te kentosko ĥaĥtiba ta sikjubosko omsorgiba aaĥhela apo džoralo ĥleetiba. Sikjuba ta tšiŃko aaĥhiba hin ajasave, te doola ĥaĥtavena ta fendjavena vauren. Sikjuba aanela tšiŃko aaĥhiba ta tšiŃko aaĥhiba ĥaĥtila sikjuba. Aro kvinnibosko ta volvakiiribosko prissi tšuuvibosko butti hyövuvaha staavime realitetji ta resursi. Hajibosko ta resursengo tiljes mote tšatšaves, te kentengo ĥunĥiba ta dielibu aro siigo barjiba ta aro skoola pĥerjuvena tšetanes ta saares.

Aro YK:osko kentosko horttibongo sömsiba artiklo 28 hin biĥiba sakko kentosko horttibosta te lel sikjiba ta artiklo 29 hin biĥate skoolibosko faatibi. Aro sömsibosko artiklo 28 sömsibosko themme phandena peen te panna tšeeren butti skoolako staavibosko ĥaal, jakkes te kenti na ĥluutavena skoolako staaviba. Aro botnosko laaga 16 š, siilavaha kulturesko horttibi ta biĥavaha sakka iek horttibosta aro uutan presiba sikjiboske. Siigo barjiba ta skooliba hin veerime merkniba panna aro vaure komujengo horttibongo mostibosko pĥerjiba.

**Aro kvinniba ta  
vollakiiribosko  
prissi tšuuvime  
butti hyövuvaha  
tšiŃka maneeri.**

## STRATEGIAKO LINJI

# I

Risavaha sikjubosko resultaati apre ta kutjavaha froo veeriba planeerime ta faatime tšeeribonsa. Tšatšavaha rökkime resultaati aro siigo barjiba ta skooliba. Tšatšavaha sakko kentoske vojiba aro jekkure hyövibi svaarime skooliba ta aro hilo vollime sikjuba ta hajibosko fendjiba. Siilavaha froo kentengo gruppengo stedos ta hogavaha skaadiba jakkes, te džoravaha tšetiba ta dielesko liibenesko tšeeribosko kulttuures ta tšatšavaha aktivikaano inklusios ta jekkures sikjubosko beska veiji.

## II

Pinsavaha siigo barjibosko merkniba sar dielos aro skoolibosko stelliba. Handaha apre siigo barjibosko dielesko liibenesko graados jakkes, te aanaha boŃles naal siigo barjibosko jekkures ta tšetano phuu jako merkniba jakkes, te beskjava planeerimes saakakieresko presibi ta boŃles uutan presiba. Faatiba aro langŃtide tii ja hin uutan presiba siigo barjiba. Fendjavaha siigo barjibosko ģlaaga jakkes, te siilavaha rökkime ta apruno skoolime personaalos ta panna te evaljuvaha ta fendjavaha tšeeriba buut froojimes. Sasjavaha siigo botnosko sikjibosko byrjibosko graados sar hiles. Phandaha it kurko ta kvellako tšeeriba ta panna klupposko tšeeriba sar iek dielos aro skoolako diives ta sasjavaha tšeeribosko ģlaaga.



### III

Siilavaha faatibi kentosko sikjuba, fendjiba ta skoolako staavibosko ħaħtiba ta barjibosko ta sikjibosko personaalosko butti ta sikjukuunota sikjukuunosko omsorgibosko tšenstibi. Hin mostiba te tšatšaven buut thaanengo tšetano buttiako pherjiba jakkes, te kenti ta huupi lena rökkimes hilo vollime ħaħtiba. Hyövuvaha aħħime maneeri ta roodaha buut thaanes neve maneeri aro skoolako staavibosko stannibosko ta ringtšuuuibosko fankiba. Hogavaha spesiaales sikjibosko leddako stedos. Tšatšavaha, te sakko kentos vojula te tšeeres botnosko sikjibosko paalal beskides vauro graadosko roodiba.

# IV

Fendjavaha hajiba ta tiljuvaha resurssi aro kentengo tšiŇko aaŇhibosko ĥaŇtiba aro siigo barjiba, skooliba ta vauro sakko diivesko tšetibi. Aro kvinnibosko fankiboske ta buttiako freedibosko fendjiba mote aaŇhes plaanime ta altino aro sakko diivesko fanime butti. Džoravaha pinsibosko ta varresko angouviba aro siigo barjiba ta skooli. Aro kvinnibosko dielos liiben ta volvakiiresko fankiba evaljuvaha dola tšeerime modellengo staaviba, tšihkas aaŇhime maneeri boĥlavaha ta luonavaha neve hogime hyövibongo paalal.

# Huupako tšihko dživiba ta buttiako ta huupako ittšuuviba

## **AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNIBA**

Huupako rökkime dživiba hin fuortuno kentengo tšihko aaħhibosko ĥaal. Phirro vollako butti hin te ĥaħtaves huupako ta vauro kentengo omsorgibosta dola vojibonsa so siilavena kentosko tšihko aħhibosko ta jekkurno barjiba. Finitiko folkosko ekonomis byördavena ömsime omsorgibosko bandra ta teeluno föddiba, huupengo barjibosko fankibi, föddibosko teeljiba so hin problemos panna komunisko dikkibosko knuutosta. Utšide buttiako graados ta staavime butti ta džimnasko maneresko dživiba hin langħto folkosko ekonomisko botnos.

Kentosko horttibongo pherjiba naaljila aka tiijata džoralide siilako verkos huupenge, te huupengo byördiba ta kentos-huupako tšuuriba na risuvena kentengo bengalo aaĥĥiboske. Douva pinsavaha, te huupako svaago dživiba louvo ta teeluno buttiako graados svaagavena kentengo stedos aro buut bandri, ta dauva ĥoodiba hin hogade panna aro Finitiko them spesiaales aro kokaro omsorgibosko huupi. Kentos-

Huupako  
rökkime  
dživiba hin  
fuortuno saaka  
kentengo tšihko  
aaĥĥiboske.

huupengo tšuuriba naa alti it bibuttiaha, bi pañ tšuoere kentos-huupensa hin aro butti staavime phurnide.

Huupengo tšiŃko aañhibi fendjavena banjime vojibi ta velkibosko stedos buttiako ta huupako itsömsiba kentengo aro froo oldribi. Huupako rikkime buttiako dživiba hin hilo tšetano phuujaako saaka: koni fendide vojibi aro banjime elle dielos tiijako butti jelpavena te perjaven kentengo horttibi te svaaraven jakkes huupengo sar džimnakiiresko maneesko dživibosko hyövubi. Aka stedos huupengo stedosko hogiba ta buttiako ta huupako itsömsiba hin endo buut tröski.

Huupengo mañkurno roolis aro kentosko horttibongo pherjiba hin pinsade aro buut YK:osko siilime, kentosko horttibongo sömsibosko artikle it sar dola komujengo horttibosko sömsibi kai tšalavena ekonomiska, sosiaale ta kultuurikaane horttibi. Aro YK:osko kentosko horttibongo artikla 26 hin ranle horttas saaro kentosko horttibonna te lel sosiaalo siilibosta. Finitiko bontnosko laaga 19.3 § pherjila sosiaalosko siila tšalime botnosko horttibi biñibonsa, koonesko paalal phirro volla hin panna mostiba te ãahtaves huupa ta vaure kentosko omsorgiba sar te siilaves vojibi kentosko tšiŃko aañhibi ta jekkuro barjiba.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Phandaha te kutjaven kentos-huupako tšutoriba spesiaale buttiensa džeenom tšetano phuu. Kentos-huupengo rökkime dživibosko louve mote tšatšaven ta doolengo tšutoriba mote kutjaven, dauva saaka mote handen apre aro sosiaalo siilako fendjiba.

## II

Fendjavaha tšetano buttiaha buttiako dživbosko huupako positiivuno džinta ta hogavana froo buttiako maneri. Buttiako, skoolibongo ta huupako it-sömsiba hogavana aka tiijata fendides huupengo ta huupengo fomengo froo ĥlaaga ta panna hilo kentengo tiija. Tiljivaha bansime vojibi huupenge te dielaven omsorgibosko svaariba phurnidensa vaure neerune komujensa sar niina maĥkar bare phurnidensa. Tšatsavaha huupengo velkibosko phirriba te stellaven naalal beska kentengo omsorgiba aro tšeer.

## III

Hogavaha huupengo ta huupengo formengo froo ĥlaaga aro froojime reent elle maĥkurnes huupenge rigime ĥaĥtibosko formi. Aro huupengo rigime ĥaĥtiba fendjavaha te hogaven aro besko kentosko oldrako hyövibongo til, aka tiijata fendides panna aro vauro kentosko tiija.

# Kentengo neeruno ta it-bandri

## **AKA STEDOS TA KOMOJENGO HORTTIBOSKO BOTNIBA**

Neeruno ta itbandren hin baro merkiniba jakkes kentenge sar bare komujenge. Neeruno komujengo bandri džoravena tšihko aaħħiba ta doola siilavena prissistaavibosko angouvibi. Aro roodibosko jang aro baro dielos kentenna hin tšihko bandri lengo phurnidensa ta neeruno maalensa, ta pinsibosko drabibi hin sasjude kutti sisto bereħengo tiija. Tšihka bandri panna baro phurnidensa ĥaħtavena kentengo hilo vollako fendjiba.

Saare kenten naa endo ĥaħtiba so fendjavena tšihko aaħħiba ta neeruno ta itbandri, ta buut kenti dikkena kokariba, bangalo amsiba, volvakiiriba elle



drouve huupako stedi. Angouvibi aro tšiňko aaňhiba hin merknime ta džana butvares langhtes aro aavime tiija.

Kokariba haasula butvares be fäárdimes aro koni svaagide stedos aaňhime kentenge. Spesiaales tšeeresko auri aaňhime elle tšeeresko auri buurimen kentengo tšetano rikkiba lengo neerune komujensa so vojula stannuves beskideske, ta huupengo dživibosko drouvibi tiljila hoodiba kentengo pinsime kokariboske ta ring mekkiboske. Kentosko dikkibosko knuutos ta neeruno bandrengo omsorgibosko fuortiba stannuvena panna paargong uutan hogiba aro postime froijibosko fanibi.

Digitaaluno trystalo thaan hin panna fuortunide kentosko neeruno ta itbandribosko straal. Tšetibosko rikkiba maalen neerune fanibi butvares aro verkos, duural tšetibi vojuvena den bansime it aaňhiba aro

Koni baaride dielos  
kentenna hin tšiňka  
bandri maňkar  
lengo phurniden ta  
neerune komujen.

## Digitaaluno trystaliba hin panna fuortunide kentosko neeruno- ta itveerime bandrengo straal.

froojime fanibi. It tiija digitaaluno trystalo than apruvela hyöviba te lel phallo kvinnibosko tšeeriba, ħemmiba ta vauro volvakiiriba neve maneerensa, taala douva rekkila panna neve kanaale aro skaadime fanibonge.

Kentosko neeruno ta itbandrimengo merkniba hin hogade aro buut komujengo horttibongo sömsibi ta aro vollibosko trupposko khaaribi. YK:osko kentosko horttibongo sömsiba 9(3) artiklosko paalal sömsibosko themme dena pattiba kentosko phurnidesta elle phurnidenna froojime dživime kentosko horttiba te rikkaves personaale bandri ta reet tšetibi aro ona phurnidensa regulaares, elles, ke douva hin prissi kentosko naaljiba. Botnosko laagako 10 § biĥavaha kokaribosko dživibosko siilata, ta biĥiba rekkila panna huupako dživibosko siila Europako komujengo horttibosko sömsibosko artiklos 8 paalal.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Siilavaha kentosko horttiba te rikkaves tšetiba lesko/lako phurnidenge, phenjenge ta vaure kentengo neerune komujenge aro froo dživibosko fanibi. Hogavaha kentosko naaljibosko paalal neerune ta les/la omsorgiba rikkime bare komujen, sar dai, daad ta baro phurnide, (lengo) merkniba.



Fendjavaha fankimes tšeeribi kentengo kokaribosko fankiboske ta itbandrimengo džoralimeske. ĤaŇtavaha tšetiba ta varresko angouviba aro kentengo sakko divisako tiija, aro siigo barjiba ta skoola, phirro-tiija ta streevibosko tšeeribi.



Pinsavaha digitaaluno trystalo thaanesko merkniba kentengo neeruno ta it-bandrimengo paalal ta džoravaha media ta varresko angouvibosko hajibi panna aro elektriikaano boodiba.

# Kentengo phirro tiija ta streevibi

## **AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNOS**

Kentos hin horttiba aro siilime phirro tiijaa, phersiba ta utan hastiba aaħħibi. Dauva horttiba vojula te pherjuven froo maneerensa jakkes tšeere sar aro vaure kentengo sakko diivesko trystalo thaaneki. Phirro tiijako rikkiba ta streevibosko aktivitetos hin fuortune kentengo it bandrimenge ta ring nourumesko fankiboske. Džeenom streevibosko aktivitetos kentosko dživiba hin niina buut bare komuja, koon vojuvena te hogaven kentengo omsorgi. Streevibi jelpavena kenten te fendjaven lengo hajibi ta te lengo sikjubi lengo iego bansengo ta haagibongo paalal. Staavuno dživibosko maneerengo ta hilo vollako tšiħko aaħħibosko naaljibi

vojuvaha te ĥaĥtaven streevibongo ta phirro tiiĵako aktivitetosko tiljimeske panna aro vaago barjiba, skooli ta sikjibosko institutji sar iek dielos aro barjibosko butti. Phirro tiiĵako streevibosko aktivitetosko tšetibi jelpavena panna te ĥaĥtaven dielos liiben aro tšetano phuu.

Streevibosko aktivitetos hin aro Finitiko them hastuno ta kenti hin aktivikaane streevibongiire. Streevibosko perdaldo faatiba ta tšeeribosko maĥkurniba vojuvena te svaagoves streevibosko kentosko byrjiba ta te luonaves kentosko buut veegibi. Dauva aavibosko knuutos hin spesiaales mostiba te hogaves aro terne byrjime freestibosko ĥlaagi ta streevibi. Buut kenten ĥluutavena streeviba 12-15 oldrako tiiĵa. Dauva vojuvahas fani te stannaven, ke kentengo dielibiba pherjuvelas džoralide ta joon vojuvenas phukaven fendides lengo hyövibi ta haagibi aro dala oldrako tiiĵa, ta ke streevibosko stellibongiiren aaĥĥelas butide džiiniba dola terne komujengo ömsibonna aro fysikako dživibosko fendjibosko thaanenna. Butide sar iek streeviba it, vojula aaĥĥes panna iek maneera sar te fankuves streevibosko ĥluutiba aro terno oldra ta te fendjaven kentosko iega džoralibongo laĥĥiba.

Streevibosko vojiba ömsuvena buuribosko stedosko, huupako barvalibosko ta maalune ringako paalal, naaka saare kenten naa vojiba aro siilime streeviba ta phirro tiiĵako rikkiba.

Kentengo streevibi hin aro Finitiko them dieludas sosioekonomisko stedosko paalal, katta följila tšičko aaĥĥibosko ta sastibosko froojibi duural aro baro

komunisko tiija. Saare streevibi naa kuñ, bi huupako teeluno aavibosko louvo beskjala kentosko vojibi aro streevibongo velkiba ta itbandrimengo rikkipa aro phirro tiijako aktiviteetos. sosioekonomikaano paaliba angouvila panna aro kulttuuresko ta artisko streevibongo laħħiba aro realiteetos. It tiija staaviba aro streevibi vojula aaħhes aro buut huupi drouvo elle uutan vojiba te stellaves. It skoolako tiijaha elle skoolako neer pherjume streevibi lokkavena dauva kuttines.

Kentosko horttiba aro phersiba ta phirro tiija hin siilade aro YK:osko kentosko horttibongo sömsiba artiklos 31, doolesko paalal sömsime themme phukavena kentosko horttiba aro hyyliba ta phirro tiija, paalal lesko/lako oldribosko phersiba ta friskibosko aktiviteetos ta panna aro phirro dielos liiben aro kulttuuresko dživiba ta artisja.

Kentos hin  
horttiba aro  
siilime phirro tiija,  
pherjiba ta uutan  
hastiba aaħħiba.

## STRATEGIAKO LINJI

**I**

Fendjavaha kentengo phirro tiiako streevibosko aktiviteetoskiire färdibi te pherjuven kentosko horttibi aro pengo aktivitetos ta ĥaĥtavaha tšičko realiteetengo fendjiba. Tiljavaha streeviboskiirengo pedagokuuno (sikjubosko) hajibi ta džaanibi kentengo fendjibosta ta oldrengo tiijena ta panna terni oldrako aanime ömsibonna spesiaales aro fysikaano ta pinsibosko dživibosko fendjibosko thaane.



## II

Laha aro phirro tiijako aktiviteetos ta streevibi džoralides ta džeenom tšollimes aro hogiba kentosko neeriba. Omsorgavaha, te streeviba naa bi tšeeriba elle na tšuuvaaha kentoske perdaldosta bare faatibi, ventibi elle veegibi. Hogavaha artisko botnosko sikjibosko merkniba sar iek partos aro skoolako stelliba ta džoravaha douva jakkes, te douva aañhelas butide kentengo vojiba aro froo ringa aro them. Siilavaha kentosko vojiba aro langħto tiijako streeviba.

## III

Tiljavaha kentengo tšiŃko aaŃŃiba tšatšimen jakkes, te sakko kentos hin vojiba aro ajasave streevibi ta buut džintime ta buut ringako phirro tiijako aktiviteetos. Tiljavaha panna it veeribosko ĥaŃtime ta ĥleetime veeribosko ta uutan presiba ta džintime streevibosko vojibi it skoolako tiijaha. Jakkes ame vojuvaha panna douva, te saare kenten hin vojiba aro butide streevibi. Pinsavaha staavibosko ta kulttuuresko barjibosko merkniba ta panna phirro džintako buttiako ta stellibosko aktiviteetosko roolis aro kentengo hilo vollako tšiŃko aaŃŃibosko ta fendjibosko ĥaŃtibossa.

# IV

Fendjavaha aktiviteeti, saaveha siilavaha kentengo orkiba, rökkime hyyli ta phirro tiija.

# Kenti dielime aro tšetano phuu



Vaňka teelal  
18-bereňengiiren naa  
saare politikaane horttibi,  
joon hin itveerime  
ta fuortune tšetano  
thaanengo lendi.



# Kentenge prissi aavime angouvibongo evaljiba ta kentengo budjetos (louvengo plaano)

## **AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNOS**

Kentengo horttibongo pherjiba aañhela uutan plaano ta blannimen, ke lenge prissi aavime angouvibi na evaljuavaha logikaanes, aro politikaano ħluutibosko tšeeriba ta resurssiengo dielibossa. Aka stedosko angouvibi evaljubosko boñliba ömsila doolesko paalal, sar reetes kentenge prissi aavime ħluutibosko tšeeribosta elle aktiviteetosta hin puñħiba. Aro realiteetos kentosko angouvibongo evaljiba vojula aañhes beskideske, vañka ħluutibosko tšeeriba aañhelas tšĩnkas merknime angouvibi aro kentengo stedos.

Finitiko themmesko džoralo phuuji buurime kentengo falliba merknila, te aro froo phuuji buurime kentengo

stedos vojula aaħhes froo ħlaaga. Aro muut phuuja hin liine rikkimes tšihka maneri spesiaales kentosko angouvibosko evaljiboske ta panna kentengo tšihko aaħhibosko fendjiboske aro ħluutibosko tšeeriba. Tšihko rikkibongo it tšuuuiba vollako thaanes hyövuvaha endo butide guosi.

Vaħka komujengo angouvibongo evaljiba hin fendjide aro ħluutibosko tšeeriba ta sar aktivitetosko dielos, kentenge aavime angouvibongo evaljiba na vojuvaha te tšeeren systematikes ta rökkimes. kentengo dielos följavaha biofti. Aro Finitiko them hin tšerte butti kentengo tšihko aaħhibosko indikaattorengo fendjiboske, bi aro džaanibosko botnos hin fottibi spesiaales itveeribosko dikkibosko knuutosta. Kentengo tšihko aaħhiba tšalime džaanibosko samlibosko fottibi ta džaanibosko muut thaanesko ta tiijako ħleetako hyödibosko fottibi beskjavena kentengo tšalime ħluutibosko tšeeribi angouviba ta starkiba.

YK:osko kentengo horttibongo sömsibosko paalal artiklo 3 aro saaro kenten tšalime tšenstakiirengo butti hin mostiba len hogiba vaagos kentosko naaljiba. Kenti hin iekto komujengo gruppos, koones dauva biħiba tšalila. Kentengo angouvibongo evaljiba ta kentengo budjetos hin maħkurne buttiako guosi naaljibosko vaaguno stedosko tšatšaboske ta panna Finitiko themmesko botnosko ta komujengo horttibongo faatibongo tšatšiba.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Kentenge ta huupengi tšalime angouvibi evaljuvaha systematikes sar dielos ħluutibosko tšeeribossa ta tšeeriba aro fallibosko saaro ħleetibi, ta dola ħaħtavaha kentosko angouvibongo evaljiba aro staaviba ta pherjiba. Dauva hin horttas fuortuno aro phuuġengo dielosta. Angouvibosko evaljibosko arruno ta merkniba kokarovaha aro ħluutibongo grunnibi. Angouvibosko evaljiba tšuuvaha niina aro elonomisko ħluutibosko fäädiba ta följiba.



## II

Kentosko angouvibosko evaljiba ta kentosko budjetos tšalime maneri fendjavaha perdal fallibosko tiiji boħles.

## III

Kenten tšalime džaaniba samlavaha logikaanes ta aro džaanibosko samlibossa aahħime ħeuji hogavaha ta sasjavaha. Džaanibosko tšaliba ta analisaatios fendjavaha logikaanes. Džaaniba hyövuvaha aro ħluutibosko tšeeriba ta aktiviteetos.

# Kentengo horttiba te aven ħunnimeske ta te len džaaniba

## AKA STEDOS TA KOMUJENGO HORTTIBOSKO BOTNOS

Kentosko horttiba aro dielos liiben hin fuortuno botnos ta komunisko horttiba. Vaħka teelal 18—oldraken na aaħhela lengo oldrako paalal hilo politikaane horttibi, joon hin itveerime ta fuortune tšetano phuu jako lendi. Kentengo dielos liiben ta douva ħaħtime demokratiako ta komujengo horttibosko barjiba hin fuortune saaka aro kentengo fendjiba ta barjiba aro aktivikaano folkibosko ta hilo mottako tsetano phuu jako tšeeriba.

Kentengo vojibi te aaħhen dielime, te aaven ħunnimeske, te len džaaniba ta panna tšeeren aktivikaanes ta hajimes sar lendos aro tšetano phuu, mote tšatšaves rökkimes ta oldrako ħleetako paalal.

Aka tiija kentengo dielos liiben ja ĥunniba hin uutaan plaano naaka saare ĥluutibosko tšeeriba na pherjila alti. Probleemos hin panna douva, te dielos kentenna aaĥhela neeves uutan hogiba ta uutan ĥunniba. Dielos liibenesko fottime pherjiba vojula liedaves barjime ring nourime, so kokares svaagila tšetano phuujaako ĥluutibosko tšeeriba ta aktiviteetosko aaĥĥiba.

YK:osko kentengo horttiongo sömsiba paalal artiklo 12(1) sömsibosko themme siilavena kentoske, so vojula te formaves pesko iego dikkiba, horttiba phirres phukaves dala lesko/lako dikkibi aro saare kentos tšalime saaki. Kentosko dikkibi mote hogaven kentosko oldrako ta barjibosko ĥleetako paalal. Botnosko laagako 6.3 § hin biĥate, te kenten mote amsaven ĥleet veerimes sar jekkuros, ta leen mote len vojiba te angouvaven peen tšalime saaken, so svaarila fendjiba. Kentengo horttiba ĥunnimeske aavimen ta džaanibosko liiben hin tšatšate panna aro vaure komujengo horttibongo sömsiba, sar YK:osko fielako komujengo horttibi tšalime saaruno sömsiba ta Europako komiteosko minoritetjengo saaruno sömsibossa.

## STRATEGIAKO LINJI

**I** Kentengo dielos aaħħiba, horttiba te aven ħunnimeske ta džaanibosko liiben hogavaha systematis kentengo reetes elle maħkurnes tšalime aro ħluutibosko tšeeriba ta aktiviteetos. Kentengo džintako arrunos ta merkniba tšeeraha ħluutiba iek komunisko paalal.

## II

Tšatsavaha, te saare komujen koon tšeerena butti kentensa, te leen hin rökkime džaaniba ta hajiba sar te ĥaĥtaven kentengo dielos aaĥĥiba ta aktiviteetos.

## III

Kentengo dielos aĥĥiba, horttiba te aven ĥunnimeske ta džaanibosko liiben sasjavaha butide paĥ fallavitiko buttiaha ta džoraven tšihka realiteetji sar iek dielos aro strukturi ta kentengo sakko diives. Aro butti hogavaha spesiaales dola kenti, koonengo dikkibi stannuvena aka tiija beskide hogiba.

# Strategiako tšeeriba

Kentengo strategiako  
arruni tšalavena  
saaro tšetano  
thaanengo dživiba.



# Strategia ta tšeeribosko tšuuvime plaano





Strategiako botnime butti mote aañhes duural rikkimen ta boñlo thaanes angouvime. Folkoskiiresko kentosko strategia tšeeriba naaljila, te strategia mote phandes aañhime ħluutibosko tšeeriba ta aro aktiviteetosko struktuuos. Strategia mote tšettaven sömsime dielos sigide saare themmesko, thaanesko fallibosko ta phuujuengo butti. Kentosko strategiako arrunni tšalavena saare tšetano phuujuoko dživiba ta doolesko tšeeriba mote hogaven boñles tšetano phuujuoko froo tšeeribongiire.

Folkoskiiro kentosko strategia hin mienide te rigaven fallibosko volta laagime tšeeribosko plaano. Tšeeribosko plaano fäardavaha aro froo fallibosko thaane, tšentakirengo buttiaha ta boijuvena aro themmesko konsulosko saaruno beññiba. Aro tšeeribosko plaano tšuuvaaha spesiaales, savo tšeeribonsa naaljavaha strategiako linji aro sakka fallibosko valta. Folkoskiirime kentosko strategia mote ħañtaes sakka fallibosko tšeeribosko plaano ta doi it aañhime parlamentaaris tšetano butti ta panna te džoraves tšetano buttia ta hajibosko koordinatios mañkar tšenstibongiire ta froo tšetano phuujuoko thaane naaljime saakako pinsiboskiire.

Kentosko strategia ta sakka tšeeribosko plaanesko tšeeriba ta evaljiba mote phandes its aro omsorgimes velkime indikaattoren, save följavaha it tiija aro strategia tšerto linji ta vaures dola fallibosko volta pherjime tšeeribongiirengo angouviba. Tšeeribosko naaljiba mote följaven hilo tiija ta fallibosko voltaha tšeeribosko angouvibosta mote tšeeres rettiba.

Strategiako tšeeriba mote botnuves aro rökkime džaaniba ta panna aro objektiivuno kentosko horttibi fendjiba aro ömsime aahhibi. YK:osko kentosko horttibosko komiteos hin utšutas logikaanes džaanibosko samlibosko ta kentosko angouvibosko evaljibosko ta panna kentosko budjetosko merkniba its sar kentosko aktiviteetosko programmengo koordinatios, so tšalavena kentengo horttibi. Doola hin fuortuno dielos aro kentosko strategia ta doolesko tšeeriba. It tiija mote laħhen maneeri, saaveha kentosko strategia vojula koni fendides ħahtaves Finitiko sömsibosko themmengo pherjiba aro kentosko horttibongo moolibosko tiijako raportis.

Strategiako angouvime tšeeriba naaljila rökkime resurssi ta hajibi. Tšeeriba mote aahhes paħ fallavitiko ta doi mote len dielos boħles aro tšetano phuujaako froo tšeeribongiire, folkoskiro tšetano phuu ta panna froo oldrime ta dola kenti ta bare komuja koon ħunjuvena aro froo folkosko gruppi.

Angouvime tšeeribosko tšuuvisa naaljila strukturi ta strategiako buttiako neeruno phandiba aro themmesko fallibosko, thaanesko fallibosko ta phuujaako strategiako plaano ta ħluutibosko tšeeriba. Strukturrengo fendjibossa mote hogaven vaure kentengo horttibi fendjime ringako sar kentosko saakako volliboskiiresko ta parlamentosko horttibosko saakako džeenesko butti. YK:osko kentosko horttibongo sömsibosko biħibongo pherjiba postula aro realiteetos logikaano ta stannime kentosko strategiako koordinatios ta följiba ta panna rökkime buttiako volli.



Publication design:  
Anni Tolvanen / Ellun Kanat

Illustrations:  
Veera Kesänen / Ellun Kanat

Typefaces:  
Noto Sans Regular & Bold

the 1990s, the number of people who have been employed in the public sector has increased in all countries. The increase has been particularly large in the United States, where the public sector has grown from 10.5% of the total workforce in 1970 to 17.5% in 1995. In the United Kingdom, the public sector has grown from 12.5% of the total workforce in 1970 to 20.5% in 1995.

The increase in the public sector has been driven by a number of factors. One of the most important is the aging of the population. As the population ages, the need for social security and health care increases. This has led to a large increase in government spending on these programs. Another important factor is the growth of the welfare state. In many countries, the welfare state has expanded significantly since the 1970s. This has led to a large increase in government spending on social services.

The increase in the public sector has also been driven by the growth of the service economy. In many countries, the service economy has grown significantly since the 1970s. This has led to a large increase in government spending on education, health care, and other social services. The growth of the service economy has also led to a large increase in government spending on infrastructure and other public services.

The increase in the public sector has had a number of effects. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

The increase in the public sector has also had a number of effects on the economy. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

The increase in the public sector has also had a number of effects on the economy. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

The increase in the public sector has also had a number of effects on the economy. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

The increase in the public sector has also had a number of effects on the economy. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

The increase in the public sector has also had a number of effects on the economy. One of the most important is the increase in government spending. This has led to a large increase in the size of the public sector. Another important effect is the increase in government debt. In many countries, government debt has increased significantly since the 1970s. This has led to a large increase in the interest rate on government debt.

ISBN 978-952-00-9875-9 (pdf)

ISBN 978-952-00-9871-1 (painettu)